

نقش مردم در اقتصاد مقاومتی (با تأکید بر بیانات رهبر معظم انقلاب)

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۰/۱۴

تاریخ پذیرش: ۹۵/۳/۲۳

احمدعلی یوسفی* / مجتبی غفاری*

چکیده

مشارکت مردم در همه عرصه‌ها به ویژه اقتصاد، یکی از اصول انقلاب اسلامی ایران است. بنابراین یکی از مسائل اقتصادی جمهوری اسلامی، مشارکت مردم در اقتصاد و یا به تعبیری مردمی کردن اقتصاد است. تاکنون سیاست‌های ویژه‌ای نیز برای این منظور ابلاغ شده است؛ ولی نتایج و بیانات رهبری نشان از عدم تحقق اقتصاد مردمی دارد. این مقاله درصدد است تا این موضوع را از ابعاد و زوایای مختلف از جمله ضرورت‌ها، آسیب‌ها، سیاست‌ها تبیین کند و همچنین وظایف مردم و مسئولان در قبال این موضوع را در بیانات رهبر معظم انقلاب بررسی و از این رهگذر نظر ایشان را استخراج و راهکاری ارائه کند.

نتایج نشان می‌دهد نه تنها رهبری معتقد به مشارکت واقعی مردم در اقتصاد است؛ بلکه ایشان در بیانات خود زوایای مختلفی از این موضوع را نیز تبیین کرده‌اند. از نظر ایشان نظام جمهوری اسلامی دارای یک ساخت حقوقی و یک ساخت حقیقی

* دانشیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی؛ (economy.islamic@gmail.com).

* دانشجوی دکتری اقتصاد اسلامی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی؛

(Ghafari.Mojtaba@chmail.ir).

است. برای نظام اقتصادی هم که در واقع یکی از زیرنظام‌های نظام جمهوری اسلامی است، می‌توان یک ساخت حقوقی و یک ساخت حقیقی در نظر گرفت. در این مقاله نقش این دو ساخت در مشارکت مردم در اقتصاد تبیین شده است.

واژگان کلیدی: اقتصاد مقاومتی، مشارکت مردمی، وظایف مردم، ساخت حقوقی و حقیقی.

طبقه‌بندی JEL: E20 L33.

۱. مقدمه

مشارکت مردم در نظام جمهوری اسلامی ایران، از جمله اصول مورد تأکید از همان ابتدای انقلاب بوده است:

ما به صورت یک اصل، از اوایل انقلاب، روی مشارکت مردم تکیه کردیم. امام رضوان الله تعالی علیه، مکرر در مکرر، درباره مشارکت دادن مردم، توصیه می‌کردند و حرف می‌زدند ... این، یک اصل هم هست که مردم بایستی در کارهای دولت، سهم، شریک، همکار و مباشر کار باشند (بیانات در دیدار رئیس جمهور و هیات وزیران، ۷۵/۶/۸).

این تأکید بر اساس مبانی نظام جمهوری اسلام ایران است. طبق نظر رهبر معظم انقلاب، حکومت اسلامی سه عنصر حاکم، قانون و مردم دارد. حاکم عبارت است از آن انسان برگزیده بر طبق معیارهایی که در قرآن هست و قانون عبارت است از آن چیزی که در قرآن تصریح به آن شده است (به نقل از کتاب ولایت و حکومت، بیانات ۶۴/۱۱/۱۰)؛ اما در مورد چرایی عنصر سوم که موضوع این مقاله است، از نظر رهبر معظم انقلاب، یک حکومت در هیچ جهتی بریده از مردم نمی‌تواند کار کند. رهبری با تمسک به آیه ۶۴ سوره انفال «یا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ»، مؤمنان را از جهت کمک‌کاری پیغمبر و از لحاظ احتیاجی که پیغمبر به کمک مردم دارد، در ردیف خدا قرار می‌دهد. بنابراین حتی پیغمبر هم که حاکم اسلامی است، به مشارکت مردم نیازمند است (همان، بیانات ۶۳/۱۰/۷).

بنابراین لازم است نقش و جایگاه مردم در عرصه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مشخص شود. نظام جمهوری اسلامی ایران در عرصه سیاسی با الگوی مردم‌سالاری دینی، پاسخ این مسئله را داده اما هنوز در اقتصاد و فرهنگ الگویی ارائه نکرده است.

در حال حاضر عرصه اقتصاد، یکی از اولویت‌دارترین عرصه‌هاست. یکی از مهم‌ترین مسائل جمهوری اسلامی در عرصه اقتصاد نیز همین مسئله، یعنی مشارکت مردم در اقتصاد و یا به تعبیری مردمی کردن اقتصاد بوده است. به تعبیر دیگر یکی از مهم‌ترین مشکلات اقتصاد ایران، دولتی بودن آن است. رهبر معظم انقلاب بارها، هم قبل از مطرح شدن اقتصاد مقاومتی و هم بعد از آن بر این امر تأکید کرده‌اند.

در واقع از بنیان‌های اقتصاد مقاومتی^۱ و یکی از الزامات آن^۲، مردم‌محوری است؛ ولی این مسئله مطابق فرمایش ایشان^۳، آن‌چنان که باید مورد توجه مسئولان و نظریه‌پردازان قرار نگرفته است. شاهد آن نیز انتقادهای رهبری به اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ قانون اساسی^۴ و تذکر مکرر این موضوع به مسئولان است. رهبری در آخرین توصیه‌های خود در مورد اجرای اقتصاد مقاومتی نیز، در نامه‌ای که توسط رئیس دفتر ایشان به معاون اول رئیس جمهور ارسال شده، این نکته را متذکر شده‌اند:

به حرکت درآوردن و تعیین نقش آحاد جامعه جهت مشارکت در فعالیت‌های

۱. عدالت بنیان، مردم بنیان، دانش‌بنیان، سه بنیان اقتصاد مقاومتی هستند.

۲. مسئله اقتصاد مهم است، اقتصاد مقاومتی مهم است. البته اقتصاد مقاومتی الزاماتی دارد. مردمی کردن اقتصاد، جزء الزامات اقتصاد مقاومتی است (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۹۱/۵/۳).

۳. ما در زمینه اقتصادی به این [مشارکت مردم] کمتر بها دادیم (بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۲/۲۰).

۴. در ادامه به برخی از آنها اشاره خواهد شد.

اقتصادی و توانمندسازی آنها و به‌کارگیری کلیه ظرفیت‌های کشور به‌ویژه جوانان مورد توجه قرار گرفته و برنامه‌ها تنها ناظر بر بخش‌های دولتی نباشد (نامه رئیس دفتر رهبری به معاون اول رئیس جمهور، ۹۴/۸/۱۷).

بنابراین لازم است این موضوع از ابعاد مختلف در بیانات رهبری بررسی شود تا شاید روزنه‌ای در جهت تحقق این امر باشد. در این مقاله، با استفاده از روش تحلیل متن، ابعاد مختلف مشارکت مردم در اقتصاد از منظر رهبر معظم انقلاب بررسی می‌شود. اقتصاد مردمی را در بیانات رهبری معظم^۱ از جنبه‌های گوناگون از جمله ضرورت، آسیب‌ها، سیاست‌ها و راهکارهای مردمی کردن اقتصاد و وظایف مسئولان و مردم در قبال آن، می‌توان بررسی کرد.

اقتصاد مقاومتی، اقتصاد مردمی

نقش مردم در اقتصاد مقاومتی را از دو جهت می‌توان بررسی کرد: نخست آنکه بدون شک یکی از اهداف دشمن از جنگ تمام‌عیار اقتصادی^۲ علیه جمهوری اسلامی ایران، فشار بر مردم و بنابراین جدا کردن مردم از نظام است: هدف دشمن این بود که بر روی اقتصاد متمرکز شود، به رشد ملی لطمه بزند، به اشتغال لطمه بزند، طبعاً رفاه ملی دچار اختلال و خطر شود، مردم دچار مشکل شوند، دل‌زده بشوند، از نظام اسلامی جدا شوند، هدف فشار اقتصادی دشمن این است (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۹۱/۵/۳).

۱. در این باره ذکر چند نکته لازم است: منبع بیانات سایت www.Khamenei.ir است. به منظور اختصار، در بین بیانات ارائه شده، کلمات و یا جملاتی، بدون تغییر در معنا حذف و به جای آن سه نقطه گذاشته شده است. همچنین برخی از بیاناتی که ارتباط مستقیم با موضوع نداشته و یا به دلیل اختصار، در پاورقی آورده شده است.

۲. تحریم‌ها از حدود زمستان سال ۹۰ تا امروز، تبدیل شده به جنگ اقتصادی، دیگر اسم آن تحریم هدفمند نیست، یک جنگ تمام‌عیار اقتصادی است (بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۲/۲۰).

رهبری در موارد متعددی به این نکته و توجه دشمن به مردم اشاره کرده‌اند و مهم‌ترین خطری که انقلاب را تهدید می‌کند، ناامیدی مردم می‌دانند.^۱ یکی از اثرگذارترین عوامل ایجاد ناامیدی از آینده در مردم، مباحث اقتصادی است. در واقع چون دشمن از تهاجم نظامی مأیوس است، طریق اقتصاد، فرهنگ و تعامل را جهت تضعیف و نفوذ در ایران انتخاب کرده است. بنابراین با توجه به نقش و وظایف مردم در جامعه، این موضوع اهمیت خاصی دارد.

این مردمی که در هر شهری هستند، اجزای اصلی نظام و تعیین‌کننده می‌باشند. اگر خدای نکرده جنگی بشود، اینها هستند که باید بیایند دفاع کنند. اگر سازندگی باشد، اینها هستند که در سازندگی باید شرکت کنند. اگر حمایت از حرکتی باشد، به وسیله اینها باید انجام بگیرد. اگر خنثی کردن توطئه دشمن باشد، به وسیله اینها باید انجام بگیرد (بیانات در دیدار با ائمه جمعه سراسر کشور، ۶۹/۳/۷).

از این جهت، رهبری، اقتصاد مقاومتی را متکی به مقاومت مردم می‌دانند.^۲ البته در بعد اقتصادی، در صورت پیگیری اقتصاد مقاومتی، امید زیادی به رونق اقتصادی و حل بخشی از مشکلات اقتصادی مردم وجود دارد و به این ترتیب، این هدف دشمن محقق نخواهد شد.^۳ از جهت دوم نیز، می‌توان به این نکته

۱. خطری که در مردم تداوم این حرکت سرافرازانه را تهدید می‌کند، در درجه اول عبارت از ناامیدی است. اگر دشمن بتواند مردم ما را، جوانان ما را، قشرهای ما را، نسبت به آینده این حرکتشان ناامید کند، ضربه خود را زده است ... این مهم‌ترین خطر است (بیانات در اجتماع بزرگ عزاداران در صحن مطهر امام خمینی (ره)، ۷۹/۳/۱۴).

۲. انشاءالله ساخت‌های لازم، کارهای لازم، تلاش‌های لازم برای ایجاد اقتصاد مقاومتی که متکی به مقاومت مردم است به وجود خواهد آمد (بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش، ۹۲/۱۱/۱۹).

۳. اگر سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، به طور جدی پیگیری و اجرا شوند، امید زیادی وجود دارد که رونق اقتصادی و اصلاح پایه‌های اقتصادی کشور در میان‌مدت محقق و بخشی از مشکلات مردم حل شود (تشکیل جلسه سران قوا در حضور رهبر انقلاب، ۹۲/۱۲/۶).

اشاره کرد که یکی از مشکلات مهم و ساختاری اقتصاد ایران، همان‌طور که در مقدمه هم ذکر شد، دولتی بودن آن است:

دو اشکال بزرگ در اقتصاد ما وجود داشته است: یکی اینکه اقتصاد ما نفتی بود؛ یکی اینکه اقتصاد ما دولتی بود. ... خود ما بر اثر نگاه‌هایی که آن روز وجود داشت، اقتصاد را سپردیم دست دولت؛ حالا هر چه تلاش می‌شود که اقتصاد منتقل بشود به مردم و داده بشود دست مردم، با برنامه‌ریزی درست که خلاف عدالت هم کاری انجام نگیرد، کار درست پیش نمی‌رود؛ سخت است (بیانات در دیدار مردم آذربایجان، ۹۳/۱۱/۲۹).

دولتی بودن اقتصاد، مشکلات فراوانی را در پی داشته است. از نتایج مستقیم این امر می‌توان به پایین بودن میزان رشد اقتصادی، کاهش بهره‌وری عوامل تولید، طولانی شدن زمان سرمایه‌گذاری‌ها، افزایش فساد اداری، ناعادلانه شدن توزیع درآمد، ایجاد رانت‌های اقتصادی و ... اشاره کرد (میرمحمدی و عباسی، ۱۳۸۸، ص ۱۷). اما مطابق فرمایش رهبری، مردمی کردن اقتصاد کار سختی است. البته راه‌حل مشکل دولتی بودن اقتصاد، تنها سپردن آن به بخش‌های عمومی غیردولتی و یا سرمایه‌داران (کارهایی که تاکنون انجام گرفته) نیست. رفع این مشکل، هم در تبیین اقتصاد مقاومتی و هم در ابلاغ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی مورد توجه رهبری بوده است. در متن ابلاغ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی آمده است:

لازم است قوای کشور بی‌درنگ... با تهیه قوانین و مقررات لازم... زمینه و فرصت مناسب برای نقش‌آفرینی مردم و همه فعالان اقتصادی را در این جهاد مقدس فراهم آورند تا به فضل الهی حماسه اقتصادی ملت بزرگ ایران ... در برابر چشم جهانیان رخ نماید (ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۱/۳۰).

در این بیان، رهبری مقدمه تحقق حماسه اقتصادی را ایجاد زمینه و فرصت مناسب برای نقش‌آفرینی مردم و همه فعالان اقتصادی می‌داند. اما اقتصاد مردمی به چه معناست؟ ایشان در تبیین مردم‌بنیاد بودن اقتصاد مقاومتی می‌فرمایند:

اقتصادی که به عنوان اقتصاد مقاومتی مطرح می‌شود، مردم‌بنیاد است؛ یعنی بر محور دولت نیست و اقتصاد دولتی نیست، اقتصاد مردمی است؛ با اراده مردم، سرمایه مردم، حضور مردم تحقق پیدا می‌کند. اما «دولتی نیست» ... کار اقتصادی و فعالیت اقتصادی دست مردم است، مال مردم است (بیانات در حرم رضوی، ۹۳/۱/۱).

لازم به ذکر است مردمی بودن اقتصاد مقاومتی به معنای بی‌مسئولیتی دولت در قبال آن نیست؛ بلکه دولت هم مسئولیت برنامه‌ریزی، زمینه‌سازی، ظرفیت‌سازی، هدایت، کمک و نظارت را دارد:

«دولتی نیست» به این معنا نیست که دولت در قبال آن مسئولیتی ندارد؛ چرا، دولت مسئولیت برنامه‌ریزی، زمینه‌سازی، ظرفیت‌سازی، هدایت و کمک دارد. اما دولت - به عنوان یک مسئول عمومی - نظارت می‌کند، هدایت می‌کند، کمک می‌کند (بیانات در حرم رضوی، ۹۳/۱/۱).

اما منظور از مردم چه کسانی هستند؟ رهبری در بیانات خود منظور از مردم را نیز بیان کرده‌اند:

ما بایست به مردم تکیه کنیم، بها بدهیم، مردم با امکاناتشان باید بیایند در وسط میدان اقتصادی، فعالان، کارآفرینان، مبتکران، صاحبان مهارت، صاحبان سرمایه، نیروهای متراکم و بی‌پایانی که در این کشور وجود دارد که واقعاً این نیروها هم بی‌شمارند (بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۲/۲۰).

لازم به ذکر است حتی برخی دیگر از مؤلفه‌ها و رویکردهای اقتصاد مقاومتی نظیر درون‌زا بودن نیز وابسته به نقش مردم است.^۱ همان‌طور که بیان شد، پیش از مطرح شدن اقتصاد مقاومتی نیز، نقش مردم در اقتصاد مورد تأکید رهبر معظم

۱. ... گفتیم این اقتصاد [اقتصاد مقاومتی] درون‌زا است. درون‌زا است یعنی چه؟ یعنی از دل ظرفیت‌های خود کشور ما و خود مردم ما می‌جوشد (بیانات در حرم رضوی، ۹۳/۱/۱).

انقلاب بوده است. برای نمونه، ایشان راه رسیدن به استغنا و بی‌نیازی در ثروت ملی را، مشارکت مردم در اقتصاد می‌دانند:

برای اینکه بتوانیم کشور را از لحاظ ثروت ملی به حد استغنا و بی‌نیازی برسانیم، باید سرمایه‌گذاری و فعالیت اقتصادی و تولید ثروت در معرض انتخاب همه آحاد فعال کشور قرار بگیرد؛ یعنی همه باید بتوانند در این زمینه فعالیت کنند. دولت باید از آن حمایت کند، قانون باید از آن حمایت کند (بیانات در دیدار مسئولان اقتصادی و دست‌اندرکاران اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی، ۸۵/۱۱/۳۰).

ضرورت نقش‌آفرینی مردم

با توجه به بیانات رهبری، چهار مورد را می‌توان به عنوان ضرورت برای نقش‌آفرینی مردم در زمینه اقتصاد بر شمرد:

۱. تأکید معارف اسلامی

بیانات و معارف اسلامی هم تأکید می‌کند که هر جا مردم می‌آیند دست خدا هم هست. *يَدُ اللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ* (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۲۷)؛ هر جا مردم هستند، عنایت الهی و کمک الهی و پشتیبانی الهی هم هست (بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۲/۲۰).

۲. تجربه موفق تاریخی

تجربه هم به ما نشان می‌دهد ... هر جا مردم هستند، عنایت الهی و کمک الهی و پشتیبانی الهی هم هست، نشانه و نمونه آن، دفاع هشت‌ساله، نمونه آن خود انقلاب و نمونه آن گذر از گردنه‌های دشوار این ۳۵ سال [است] چون مردم در میدان بودند، کارها پیش رفته، ما در زمینه اقتصادی به این، کمتر بها دادیم (بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۲/۲۰).

از اول انقلاب تا امروز هر وقتی هر کاری را محول به مردم کردیم، آن کار

پیش رفته است، هر کاری را انحصاری در اختیار مسئولان و رؤسا و مانند اینها قرار دادیم، کار متوقف مانده است ... اما کار دست مردم که افتاد، مردم کار را خوب پیش می‌برند ... هر جور کاری، سخت‌ترین کارها، کارهای نظامی، کارهای امنیتی، دست مردم وقتی افتاد، صحنه وقتی در اختیار مردم قرار گرفت، پیش خواهد رفت (بیانات در دیدار مردم تبریز، ۹۳/۱۱/۲۹).

هر جایی که مسئولان کشور توانایی‌های مردم را شناختند و به کار گرفتند، ما موفق شدیم. هر جایی که ناکامی هست، به خاطر این است که ما نتوانستیم حضور مردم را در آن عرصه تأمین کنیم. ما مسائل حل نشده کم نداریم. در همه مسائل گوناگون کشور، مسئولان باید بتوانند با مهارت، با دقت، با ابتکار، راه‌هایی را برای حضور مردم پیدا کنند ... همچنان که در عرصه بسیار دشوار جنگ این اتفاق افتاد، راه باز شد، کسانی توانستند راه را باز کنند ... تا هر جوانی، هر پیری، هر مردی، هر زنی که بخواهد در این کار بزرگ شرکت کند، راه برایش باز باشد. در زمینه‌های گوناگون هم می‌شود، در اقتصاد هم می‌شود. اقتصاد کشور، تولید کشور می‌تواند به وسیله همت مردم، با پول مردم، با ابتکارهای مردم، با انگیزه‌های مردم، چندین برابر شکوفایی پیدا کند (بیانات در اجتماع بزرگ مردم کرمانشاه، ۹۰/۷/۲۰).

۳. آنچه مورد انتظار است بدون مشارکت مردم تحقق‌پذیر نیست

آنچه برای بنای زندگی و سازندگی آینده مورد انتظار است، بدون مشارکت مردم تحقق‌پذیر نیست. بنابراین علاوه بر مدیریتی که مسئولین باید انجام بدهند، حضور مردم در هر دو عرصه لازم و ضروری است؛ هم عرصه اقتصاد، هم عرصه فرهنگ (پیام نوروزی به مناسبت آغاز سال ۱۳۹۳).

۴. لزوم استفاده از همه ظرفیت‌های داخلی

یکی از شرایط [اقتصاد مقاومتی]، استفاده از همه ظرفیت‌های دولتی و مردمی است، هم از فکرها و اندیشه‌ها و راهکارهایی که صاحب‌نظران می‌دهند، استفاده کنید، هم از سرمایه‌ها استفاده شود (بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیأت دولت، ۹۱/۶/۲).

... تکیه بر ظرفیت‌های داخلی است ... چه ظرفیت‌های علمی، چه انسانی، چه طبیعی، چه مالی، چه جغرافیایی و اقلیمی (بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۲/۲۰).

آسیب‌ها

باید توجه کرد ورود مردم به صحنه اقتصاد و مردمی شدن اقتصاد هم ممکن است آسیب‌هایی را به همراه داشته باشد. رهبر معظم انقلاب در بیانات خود به این نکته نیز اشاره داشته‌اند.

۱. نادیده گرفتن عدالت اجتماعی

نوع دخالت مردم، نباید منجر به این شود که بعضی از قشرهای مردم یا بعضی از افراد زرنک در میان مردم، سودهای کلان و بادآورده ببرند؛ در حالی که عده دیگری از مردم، در اولیات زندگی بمانند. یعنی همان مسئله اساسی عدالت اجتماعی و رسیدگی به همه قشرها در بخش‌های مختلف، باید مورد توجه قرار گیرد. ... حتماً باید توجه کنید که از قِبَل امکانات و موجودی دولت - که متعلق به همه مردم است - این طور نشود که ثروت‌های بادآورده‌ای به وجود آید و در مقابل، همچنان که لازمه وجود ثروت بادآورده در کشور است، عده‌ای محروم بمانند (بیانات در دیدار رئیس جمهور و هیأت وزیران، ۱۳۷۵/۶/۸).

۲. عدم اعتقاد حقیقی به مردم

اعتماد به مردم، عقیده واقعی به مشارکت مردم. بعضی‌ها اسم مردم را می‌آورند؛ اما حقیقتاً اعتقادی به مشارکت مردم ندارند. بعضی اسم مردم را می‌آورند؛ اما به مردم اعتماد ندارند. بنای جمهوری اسلامی بر اعتماد به مردم و اعتقاد به مشارکت مردم است (بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان در دانشگاه علم و صنعت، ۸۷/۹/۲۴).

۳. برداشت‌های غلط از اقتصاد مقاومتی

بعد از آنکه سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ابلاغ شد، هنوز مرکب آن خشک نشده، یک عده‌ای شروع کردند که «اینها دارند مردم را به ریاضت دعوت می‌کنند»؛ نه، به هیچ وجه این جور نیست، بلکه به عکس است (بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۲/۲۰).

لازم به ذکر است رهبری این عامل را در عدم تحقق اهداف سیاست‌های اصل ۴۴ نیز متذکر می‌شوند. ایشان در دیدار دست‌اندرکاران اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ ضمن ابراز عدم رضایت از پیشرفت این کار می‌فرمایند:

پیشرفت‌ها در این باب [اجرای سیاست‌های اصل ۴۴] رضایت‌بخش نیست ... حالا چرا این پیشرفت‌ها خوب نیست؟ ... یا به خاطر اینکه از مسئله، برداشت‌های مختلفی هست. افراد هر کدامی در دستگاه‌های مختلف یا حتی در یک دستگاه، از بندهای مختلف این سیاست‌ها و از مقاصد آنها و از نتیجه‌ای که باید بر اجرای آن سیاست‌ها عاید بشود، متفق‌القول نیستند؛ درک واحدی و برداشت واحدی ندارند (بیانات در دیدار دست‌اندرکاران اجرای سیاست‌های اصل ۴۴، ۸۵/۱۱/۳۰).

۴. ترجیح منافع خواص به منافع عامه مردم

در زمینه کارها باید اساس را مردم قرار داد ... گاهی اوقات منافع و خواست عامه مردم، با منافع گروه‌های خاص تعارض پیدا می‌کند ... جاهایی است که اگر اقدامی را در زمینه صنعت، در زمینه مسائل اقتصادی، در زمینه مسائل پولی، در زمینه مسائل فرهنگی و در زمینه مسائل گوناگون انجام دهیم، به نفع مردم است؛ اما گروه‌های خاصی در جامعه هستند - گروه‌های پولی، مالی، اقتصادی، ثروتمندان، گروه‌های فرهنگی و گروه‌های سیاسی - که اینها متضرر خواهند شد. این، آن نقطه حساس است (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۷۶/۶/۲).

سیاست‌ها

بیشترین سیاست‌هایی که در مورد مشارکت مردم در اقتصاد می‌باشند را می‌توان در سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی و سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مشاهده کرد. در ادامه این سیاست‌ها بررسی می‌شوند:

الف - سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی

این سیاست‌ها در تاریخ ۹۲/۱۱/۲۹ توسط رهبر معظم انقلاب ابلاغ شدند. سیاست‌ها شامل ۲۴ بند می‌باشد و در بندهای ۱، ۳، ۵، ۸، ۱۹ و ۲۱ این سیاست‌ها اشاره‌هایی به مشارکت مردم در اقتصاد و مسائل مربوط به آن شده است.

بند ۱-^۱ تأمین شرایط و فعال‌سازی کلیه امکانات و منابع مالی و سرمایه‌های انسانی و علمی کشور به منظور توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیتهای اقتصادی با تسهیل و تشویق همکاری‌های جمعی و تأکید بر ارتقای درآمد و نقش طبقات کم‌درآمد و متوسط.

در اولین بند از سیاست‌های ابلاغی، استفاده از تمامی امکانات و منابع مالی در جهت به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیتهای اقتصادی مورد تأکید قرار گرفته است.

بند ۳- محور قرار دادن رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار و...

در بند سوم هم تقویت عوامل تولید و توانمندسازی نیروی کار که از جمله وظایف دولت نسبت به اقتصاد مقاومتی است، ذکر شده است.

بند ۵- سهم‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف متناسب با نقش آنها در ایجاد ارزش، به‌ویژه با افزایش سهم سرمایه انسانی از طریق ارتقای آموزش، مهارت، خلاقیت، کارآفرینی و تجربه.

۱. شماره مربوط به شماره بند سیاست در سیاست‌های ابلاغ‌شده می‌باشد.

یکی از دقیق‌ترین امور اقتصادی، سهم‌بری عوامل تولید است. در نظام سرمایه‌داری و یا به تعبیر درست‌تر، سرمایه‌سالاری^۱، مالکیت منابع، ابزار تولید، محصول تولیدی و مدیریت فرآیند اقتصادی به سرمایه و صاحب آن اختصاص یافته است. در این میان سهم نیروی کار فقط دستمزد حداقلی است. بنابراین جایگاه نیروی کار در مقابل سرمایه که هر دو از عوامل تولید هستند تنزل یافته است (یوسفی، ۱۳۹۴، ص ۸۴).

بند ۸- مدیریت مصرف با تأکید بر اجرای سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف و ترویج مصرف کالاهای داخلی ...

مدیریت مصرف نیز یکی از وظایف مشترک دولت و مردم است. در مورد اسراف مردم، لازم است توضیح داده شود که تا حدی، اسراف یک فرد یک گناه شخصی است. ولی اگر به حدی برسد که نظام اقتصادی را تهدید کند، دیگر فقط یک گناه شخصی نیست و لازم است از طریق قانونی با آن برخورد شود:

اسراف در یک حدی فقط یک گناه شخصی است. شما اگر در داخل منزلتان یک چیزی را به صورت مسرفانه مصرف کردید، این یک فعل حرام است ... اما اگر همین کار حرام به حدی رسید و به کیفیتی درآمد که نظام اقتصادی جامعه را تهدید می‌کند، در جامعه فقر را گسترش می‌دهد، مایه محرومیت قشرهای عظیمی از مردم می‌شود، اشیا و اجناسی را که با زحمت زیاد و با شرکت عمومی تولید می‌شود، اینها را به فنا و نابودی تهدید می‌کند، آن وقت دولت اسلامی وظیفه دارد، تکلیف دارد که بیاورد در

۱. این چیزی که امروز در دنیای غرب وجود دارد که به اعتقاد بنده دنیای غرب را باید دنیای سرمایه‌سالاری گفت. کاپیتالیسم به معنای سرمایه‌داری شاید خیلی دقیق نباشد؛ سرمایه‌گرایی، سرمایه‌سالاری، آقایی سرمایه و سرمایه‌دار، آقایی کمپانی‌ها و ثروتمندها و پولدارها بر امور جامعه، این است که شاخصه بزرگ دنیا سرمایه‌داری غرب را امروز به وجود آورده و این هم از نظر اسلام مردود است و هر چیزی که به این منتهی بشود، باید جلوش گرفته بشود (بیانات در خطبه نماز جمعه، ۶۶/۷/۲۴).

مقابل این اسراف و در مقابل این زیاده‌روی و تضييع اموال بایستد (بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۶۶/۷/۲۴).

بند ۱۹- شفاف‌سازی اقتصاد و سالم‌سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و ... همان‌طور که در بخش وظایف دولت خواهد آمد، یکی از الزامات مشارکت مردم در اقتصاد، مبارزه با مفساد اقتصادی است.

بند ۲۱- تبیین ابعاد اقتصاد مقاومتی و گفتمان‌سازی آن به‌ویژه در محیط‌های علمی، آموزشی و رسانه‌ای و تبدیل آن به گفتمان فراگیر و رایج ملی.

گفتمان‌سازی یکی از مهم‌ترین مطالبات رهبری در مورد اقتصاد مقاومتی و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت^۱ است. رهبری معظم معتقد هستند که با گفتمان‌سازی، بسیاری از مشکلات برطرف می‌شود:

گفتمان‌سازی در خصوص اقتصاد مقاومتی و تبدیل آن به یک گفتمان عمومی، بسیاری از مشکلات را برطرف و کارها را تسهیل خواهد کرد (تشکیل جلسه سران قوا در حضور رهبر انقلاب، ۹۲/۱۲/۶).

ب - سیاست‌های اصل ۴۴ قانون اساسی

سیاست‌های اصل ۴۴ قانون اساسی در تاریخ ۸۴/۳/۱ توسط رهبر معظم انقلاب ابلاغ شد. این سیاست‌ها در ابلاغ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی هم مورد تأکید قرار گرفته است. سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در ادامه و تکمیل این سیاست‌ها و با نگاه مشترکی تدوین شده‌اند.

سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی که در ادامه و تکمیل سیاست‌های گذشته، خصوصاً سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و با چنین نگاهی تدوین

۱. گفتمان‌سازی شرط اصلی تحقق الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت است (دیدار اعضای شورای عالی مرکز طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت با رهبر انقلاب، ۹۱/۱۲/۱۴)

شده و راهبرد حرکت صحیح اقتصاد کشور به سوی این اهداف عالی است، ابلاغ می‌گردد (ابلاغ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۱/۲۹).

هدف از ابلاغ این سیاست‌ها عبارت بود از:

شتاب بخشیدن به رشد اقتصاد ملی، گسترش مالکیت در سطح عموم مردم به منظور تأمین عدالت اجتماعی، ارتقای کارایی بنگاه‌های اقتصادی و بهره‌وری منابع مادی و انسانی و فناوری، افزایش رقابت‌پذیری در اقتصاد ملی، افزایش سهم بخش‌های خصوصی و تعاونی در اقتصاد ملی، کاستن از بار مالی و مدیریتی دولت در تصدی فعالیت‌های اقتصادی، افزایش سطح عمومی اشتغال، تشویق اقشار مردم به پس‌انداز و سرمایه‌گذاری و بهبود درآمد خانوارها (متن ابلاغی سیاست‌های اصل ۴۴).

البته بررسی تحقق هر یک از این اهداف، نیاز به مطالعه جداگانه‌ای دارد. به عنوان مثال، نتایج یک مطالعه که به بررسی سهم بخش‌های مختلف در جریان خصوصی‌سازی بین سال‌های ۸۲ تا ۸۶ می‌پردازد، نشان می‌دهد سهم دولت از مالکیت شرکت‌های دولتی طی این سال‌ها تنها ۴,۱۷ درصد کاهش یافته که از این میزان نیز فقط ۰,۳۲ درصد به سهم بخش خصوصی اضافه شده و بقیه نصیب بخش عمومی غیر دولتی شده است (نصیری و فاتحی‌زاده، ۱۳۹۰). البته همین مقدار اندک نیز به صاحبان سرمایه تعلق گرفته است. رهبر معظم انقلاب هم از نحوه اجرای این سیاست‌ها راضی نبوده‌اند:

ما در زمینه اقتصادی به این [مشارکت مردم در اقتصاد] کمتر بها دادیم. سیاست‌های اصل ۴۴ را که ما تصویب کردیم و ابلاغ کردیم، برای همین بود. البته حق آن چنان‌که باید و شاید ادا نشد. ... کارهایی انجام گرفت که بایستی شکرگزار بود، لکن آن‌چنان که حق آن سیاست‌ها بود عمل نشد (بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۲/۲۰).

در واقع مشکل اصلی عدم تحقق اهداف سیاست‌های اصل ۴۴، همان‌طور که رهبری هم به آن اشاره کرده‌اند و ذکر شد، عدم فهم و درک درست این

سیاست هاست. روح و اصل این سیاست‌ها مشارکت هر چه بیشتر مردم در اقتصاد بوده است:

روح اصل ۴۴ هم این بود که ما بتوانیم اولاً سرمایه‌های مردم و بعد مدیریت مردم را وارد عرصه اقتصاد کنیم (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۸/۶/۸۹).

بنابراین مطابق فرمایش رهبری، روح اصل ۴۴، ورود سرمایه‌ها و مدیریت مردم در میدان اقتصادی بوده است. ولی مطابق بیان رهبری حق این سیاست‌ها ادا نشده است. اگر آنگونه که شایسته بود به این سیاست‌ها عمل می‌شد:

اقتصاد کشور، تولید کشور می‌تواند به وسیله همت مردم، با پول مردم، با ابتکارهای مردم، با انگیزه‌های مردم، چندین برابر شکوفایی پیدا کند. سیاست‌های اصل ۴۴ را که ما تدوین کردیم، بر اساس همین نکته بود. برای آینده کشور، هدفهایی مشخص شده است. ... اگر حضور مردم در این راه‌ها و برای این هدف‌ها تأمین شود، این هدف‌ها حتی زودتر از دورانی که در نظر گرفته شده است، حاصل خواهد شد (بیانات در اجتماع بزرگ مردم کرمانشاه، ۲۰/۷/۹۰).

وظایف مردم و مسئولان

در قبال اهمیت مشارکت مردم در اقتصاد، مردم و مسئولان در ارتباط با این موضوع، مسئولیت‌هایی بر عهده دارند. برخی از این وظایف مشترک و برخی مختص هر کدام است.

الف - وظایف مشترک

۱. عزم جدی مسئولان و مردم

کارهایی باید انجام بگیرد: در درجه اول، عزم جدی مسئولان و مدیران اصلی و فعالان مردمی است، باید تصمیم بگیرند مسئولین کشور - در درجه اول، قوه

مجریه، مسئولان دولت و نیز قوه مقننه و قوه قضائیه و بخش‌های گوناگونی که ارتباطی با مسائل اقتصادی دارند - و حتماً بایستی در این مسئله، عزم جدی و راسخ داشته باشد. بدون تصمیم جدی و راسخ، کار پیش نخواهد رفت (بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۲/۲۰).

۲. مسئولیت‌شناسی و عمل به آن

هم دانشگاه‌ها، هم دستگاه‌های دولتی، هم آحاد مردمی که خوشبختانه توانایی و استعداد این کار را دارند، چه از لحاظ علمی، چه از لحاظ توانایی‌های مالی، باید تلاش کنند مسئولیت زمان خود و مقطع تاریخی حساس خود را بشناسند و به آن عمل کنند (بیانات در دیدار جمعی از پژوهشگران و مسئولان شرکت‌های دانش‌بنیان، ۹۱/۵/۸).

۳. مصرف متعادل و پرهیز از اسراف و تبذیر

مسئله مدیریت مصرف، یکی از ارکان اقتصاد مقاومتی است؛ یعنی مصرف متعادل و پرهیز از اسراف و تبذیر. هم دستگاه‌های دولتی، هم دستگاه‌های غیر دولتی، هم آحاد مردم و خانواده‌ها باید به این مسئله توجه کنند که این واقعاً جهاد است. امروز پرهیز از اسراف و ملاحظه تعادل در مصرف، بلاشک در مقابل دشمن یک حرکت جهادی است. انسان می‌تواند ادعا کند که این اجر جهاد فی سبیل‌الله را دارد (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۹۱/۵/۳).

۴. استفاده از کالای تولید داخل

این را همه دستگاه‌های دولتی توجه داشته باشند - دستگاه‌های حاکمیتی، مربوط به قوای سه‌گانه - سعی کنند هیچ تولید غیر ایرانی را مصرف نکنند. همت را بر این بگمارند. آحاد مردم هم مصرف تولید داخلی را بر مصرف کالاهایی با مارک‌های معروف خارجی - که بعضی فقط برای نام و نشان، برای پز دادن، برای خودنمایی کردن، در زمینه‌های مختلف دنبال مارک‌های خارجی می‌روند - ترجیح بدهند. خود مردم راه مصرف کالاهای خارجی را ببندند (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۹۱/۵/۳).

ب - وظایف مردم

۱. هدف‌داری مردم در زندگی

در هر نقطه‌ای اگر کار دست مردم قرار گرفت و مردم دارای هدف بودند [نه] آدم‌های بی‌هدف، آدم‌های سرگردان در امور زندگی، گرفتار امور روزمره شخصی، آنها نه - هر جور کاری، سخت‌ترین کارها، کارهای نظامی، کارهای امنیتی، دست مردم وقتی افتاد، صحنه وقتی در اختیار مردم قرار گرفت، پیش خواهد رفت (بیانات در دیدار مردم تبریز، ۹۳/۱۱/۲۹).

۲. تقویت ایمان

نظامی مثل نظام جمهوری اسلامی، با این آرمان‌ها، با این هدف‌ها، با این داعیه بزرگی که دارد - دشمن ظلم است، دشمن استکبار است، دشمن زیاده‌خواهی متکبرانه قدرت‌های بین‌المللی است - با چالش‌هایی مواجه می‌شود، به رنگ‌های مختلف، به شکل‌های گوناگون؛ لذا باید آماده باشد. این آمادگی، بیش از همه چیز متکی به ایمان‌های مردم است. آن حصار پشتیبان، آن پاسدار اعظم در دفاع از هویت یک ملت و عزت یک ملت و نجات یک ملت از کید دشمنان، آگاهی مردم است؛ این را ما در جنگ تجربه کردیم. امروز هم در هر بخشی، در هر مجموعه‌ای از کار که مسئولان آگاهانه متوجه باشند و به مردم نقش بدهند، همین اتفاق خواهد افتاد (بیانات در جمع خانواده‌های شهدا و ایثارگران کرمانشاه، ۹۰/۷/۲۱).

ج - وظایف مسئولان

۱. تکیه و اعتماد به مردم

البته اصرار هم می‌کنیم که مسئولین هم به نیروی داخلی تکیه کنند؛ از مسئولین هم می‌خواهیم به مردم اعتماد کنند، به نیروی داخلی اعتماد کنند، سعی کنند این سرچشمه فیاض تمام‌نشده را در داخل، خروشان، فروزان

و جوشان کنند. این اگر شد، همه درهای بسته باز خواهد شد. باید این جوری حرکت کنند، این جوری عمل کنند (بیانات در دیدار مردم آذربایجان، ۹۲/۱۱/۲۸).

ما بایست به مردم تکیه کنیم، بها بدهیم؛ مردم با امکاناتشان باید بیایند در وسط میدان اقتصادی؛ فعالان، کارآفرینان، مبتکران، صاحبان مهارت، صاحبان سرمایه، نیروهای متراکم و بی‌پایانی که در این کشور وجود دارد، که واقعاً این نیروها هم بی‌شمارند (بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۲/۲۰).

۲. پیگیری سیاست‌های اصل ۴۴

بخش خصوصی را باید کمک کرد. اینکه ما «اقتصاد مقاومتی» را مطرح کردیم، خوب، خود اقتصاد مقاومتی شرایطی دارد، ارکانی دارد، یکی از بخش‌هایش همین تکیه به مردم است؛ همین سیاست‌های اصل ۴۴ با تأکید و اهتمام و دقت و وسواس هرچه بیشتر باید دنبال شود (بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیأت دولت، ۹۱/۶/۲).

این سیاست‌های اصل ۴۴ که اعلام شد، می‌تواند یک تحول به وجود بیاورد و این کار باید انجام بگیرد. البته کارهایی انجام گرفته و تلاش‌های بیشتری باید بشود. بخش خصوصی را باید توانمند کرد، هم به فعالیت اقتصادی تشویق بشوند، هم سیستم بانکی کشور، دستگاه‌های دولتی کشور و دستگاه‌هایی که می‌توانند کمک کنند - مثل قوه مقننه و قوه قضاییه - کمک کنند که مردم وارد میدان اقتصاد شوند (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۹۱/۵/۳).

۳. مبارزه با مفاسد اقتصادی

تصور نشود ما می‌توانیم سرمایه‌گذاری مردمی و کار سالم مردمی داشته باشیم، بدون مبارزه با مفاسد اقتصادی و تصور نشود که مبارزه با مفاسد اقتصادی موجب می‌شود که ما مشارکت مردم و سرمایه‌گذاری مردم را کم داشته باشیم؛ نه، چون اکثر کسانی که می‌خواهند وارد میدان اقتصادی بشوند، اهل کار سالمند، مردمان سالمی هستند؛ حالا یکی دو نفر هم آدم‌های ناسالم پیدا

می‌شوند. باید با چشم‌های تیزبین، ریزبین و دوربین مراقبت کنید که کسانی نیایند به عنوان ایجاد اشتغال و ایجاد کار و کارآفرینی تسهیلات بانکی بگیرند، اما کارآفرینی واقعی انجام نگیرد (بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیأت دولت، ۹۱/۶/۲).

ما اگر می‌خواهیم مردم در صحنه اقتصاد باشند، باید صحنه اقتصادی امنیت داشته باشد؛ اگر امنیت را می‌خواهیم، بایستی دست مفسد و سوء استفاده‌چی و دور زننده قانون و شکننده قانون بسته بشود؛ مبارزه با فساد این است؛ این باید جدی گرفته بشود (بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۲/۲۰).

۴. توانمند شدن مردم و بخش خصوصی

مشارکت مستقیم مردم در امر اقتصاد، لازم است. این نیازمند توانمند شدن است (بیانات در حرم مطهر رضوی در آغاز سال، ۹۰/۱/۱). البته در برخی از سرمایه‌گذاری‌ها بخش خصوصی ناتوان است؛ یعنی واقعاً توانایی سرمایه‌گذاری ندارد. خوب، علاجش چیست؟ اگر بخش خصوصی همین‌طور ناتوان بماند، هیچ‌گره‌ی باز نخواهد شد. باید سیاست‌ها برود به این سمت که شما بخش خصوصی را قادر کنید بر اینکه بتواند زیر بار برخی از سرمایه‌گذاری‌های بزرگ برود (بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیأت دولت، ۸۹/۶/۸).

در بعضی از موارد، من از خود مسئولین کشور می‌شنوم که بخش خصوصی به خاطر کم‌توانی‌اش جلو نمی‌آید. خوب، باید فکری بکنید برای اینکه به بخش خصوصی توانبخشی بشود؛ حالا از طریق بانک‌هاست، از طریق قوانین لازم و مقررات لازم است؛ از هر طریقی که لازم است، کاری کنید که بخش خصوصی، بخش مردمی، فعال شود (بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیأت دولت، ۹۱/۶/۲).

۵. اطلاع‌رسانی به مردم

مشارکت مستقیم مردم در امر اقتصاد، لازم است. این ... نیازمند اطلاعات لازم

است که اینها را باید مسئولان در اختیار مردم بگذارند و امیدواریم انشاءالله این روند روزبه‌روز توسعه پیدا کند. البته رسانه‌ها نقش دارند، رادیو و تلویزیون نقش دارند، می‌توانند مردم را آگاه کنند؛ دولت هم باید فعال برخورد کند و بتوانند انشاءالله مسئله اقتصاد را پیش ببرند (بیانات در حرم مطهر رضوی در آغاز سال، ۹۰/۱/۱).

بایستی مرکز رصد قوی و بینایی وجود داشته باشد که به‌طور دقیق پیشرفت این کار را پایش کند؛ اطلاعات را گردآوری کنند، پردازش کنند، استخراج کنند ... و در نهایت اطلاع‌رسانی به مردم انجام بگیرد؛ یعنی مردم دوست دارند بدانند (بیانات در حرم مطهر رضوی در آغاز سال، ۹۰/۱/۱).

مردم باید در جریان جزئیات کار قرار بگیرند و بدانند که در کجا می‌توانند فعالیت اقتصادی کنند، کجا می‌توانند سرمایه‌گذاری کنند، چطور می‌توانند در یک تعاونی وارد شوند. غالب مردم بی‌اطلاعند. ... باید برای مردم تشریح بشود، تبیین بشود، بدانند چگونه می‌توانند از کمک دولت استفاده کنند، بخش خصوصی از چه امتیازاتی می‌تواند استفاده کند، دولت چه کمک‌هایی می‌تواند به او کند، چه حمایت‌هایی می‌کند، در کجاها می‌توانند وارد بشوند و سرمایه‌گذاری کنند (بیانات در دیدار دست‌اندرکاران اجرای سیاست‌های اصل ۴۴، ۸۵/۱۱/۳۰).

۶. گفتمان‌سازی

باید تصویر درستی از اقتصاد مقاومتی ارائه بشود. البته صدا و سیما و رسانه‌های کشور موظفند اما مخصوص آنها نیست. دستگاه‌های تبلیغاتی مخالف با کشور، مخالف با انقلاب، مخالف با پیشرفت ملی ما، خیلی چیزها در چنته دارند و شروع هم کرده‌اند - ما دیدیم - بعد از این هم بیشتر [خواهند کرد] درباره اقتصاد مقاومتی، اشکال‌تراشی، مانع‌تراشی، گاهی هو کردن، بی‌اهمیت جلوه دادن آنچه که در کمال اهمیت و نهایت اهمیت است؛ از این کارها می‌کنند. نقطه مقابل آنها بایستی کار بشود، مسئولین، صاحبان فکر و دلسوزان، بایستی تصویر درستی را از این حرکت بزرگ و عمومی ارائه بدهند

و گفتمان‌سازی بشود تا مردم بدانند و معتقد باشند و بخواهند؛ در این صورت، کار عملی خواهد شد (بیانات در حرم مطهر رضوی در آغاز سال، ۹۰/۱/۱).

۷. زمینه‌سازی برای حضور مردم

هم قوه مجریه، هم قوه قضاییه، هم قوه مقننه به شیوه خاص خود می‌توانند این [مشارکت مردم] را تأمین کنند، از ابتکار مردم، از فکر مردم، از نیرو و انگیزه مردم، از نشاط جوانی جوانان ما - که قشر عظیم و وسیعی هستند - می‌توانند استفاده کنند؛ این جزء کارهایی است که باید انشاءالله با سازوکار شفاف از سوی مسئولین انجام بگیرد ... بیش از این می‌شود کار کرد و حضور همه مردم را تأمین کرد، تا یک جوان، یک پیر، یک صنعتگر، یک مبتکر بدانند که در این حرکت عمومی در کجا قرار می‌گیرد. همه چیز با یک چنین سازوکاری به سامان می‌رسد؛ مثل گذشته (بیانات در اجتماع بزرگ مردم کرمانشاه، ۹۰/۷/۲۰).

این قدر عناصر آماده به کار، یا دارای مهارت، یا دارای ابتکار، یا دارای دانش، یا دارای سرمایه در کشور هستند که اینها تشنه کارند. دولت بایستی برای حضور اینها زمینه‌سازی کند، اینها را راهنمایی کند که کجاها می‌تواند توان خودشان را به کار ببندند، از آنها حمایت بکند، مسئولیت عمده دولت این است (بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۲/۲۰).

راهکارهای تحقق مشارکت مردم در اقتصاد

جهت ارائه راهکار مطابق فرمایشات رهبر معظم انقلاب، باید به چهار نکته اساسی توجه داشت:

۱. مشارکت مردم در اقتصاد نیازمند الگویی است که عملی، قابل فهم و اعتمادبخش باشد؛

حضور مردم چه جوری است؟ این، همان نکته اصلی است. اینجاست که مسئولان باید زمینه‌ها را، مدل‌ها را، فرمول‌های عملی و قابل فهم عموم را،

فرمول‌های اعتمادبخش را برای مشارکت مردم فراهم کنند. در هر بخشی می‌شود این کارها را کرد (بیانات در اجتماع بزرگ مردم کرمانشاه، ۹۰/۷/۲۰)؛

۲. ارائه هر راهکاری باید در چارچوب آموزه‌های اسلامی باشد؛

سعادت و رفاه و آزادی و عزت یک ملت و نیز عدالت و تکیه به مردم - به معنای واقعی کلمه - در سایه احکام اسلام تأمین می‌شود... امروز اسلام می‌تواند ملت‌ها را نجات دهد (بیانات در مراسم سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، ۸۰/۳/۱۴)؛

۳. هر الگوی ارائه شده باید دو ویژگی را دارا باشد؛ افزایش ثروت ملی و توزیع عادلانه و رفع محرومیت در درون جامعه اسلامی؛

هر روش اقتصادی، هر توصیه و نسخه اقتصادی که این دو پایه را بتواند تأمین کند، معتبر است. هر نسخه‌ای هر چه هم مستند به منابع علی‌الظاهر دینی باشد و نتواند این دو را تأمین کند، اسلامی نیست. یکی از آن دو پایه عبارت است از «افزایش ثروت ملی». کشور اسلامی باید کشور ثروتمندی باشد؛ کشور فقیری نباید باشد؛ باید بتواند با ثروت خود، با قدرت اقتصادی خود، اهداف والای خودش را در سطح بین‌المللی پیش ببرد. پایه دوم، «توزیع عادلانه و رفع محرومیت در درون جامعه اسلامی» است. این دو تا باید تأمین بشود (بیانات در دیدار دست‌اندرکاران اجرای سیاست‌های اصل ۴۴، ۸۵/۱۱/۳۰).

۴. باید ساخت اقتصادی و بنای اقتصادی طوری باشد که بتوان از نیروهای مردم استفاده کرد؛

اقتصاد مقاومتی یعنی این؛ یعنی در داخل کشور، ساخت اقتصادی و بنای اقتصادی جوری باشد که از نیروهای مردم استفاده بشود، کمک واقعی گرفته بشود، برنامه‌ریزی بشود (بیانات در دیدار مردم آذربایجان، ۹۳/۱۱/۲۹). انشاءالله ساخت‌های لازم، کارهای لازم، تلاش‌های لازم برای ایجاد اقتصاد مقاومتی که متکی به مقاومت مردم است به وجود خواهد آمد (بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش، ۹۲/۱۱/۱۹).

بنابراین مطابق فرمایشات رهبری، جهت مشارکت مردم در اقتصاد، نیازمند الگویی هستیم که عملی، قابل فهم و اعتمادبخش باشد، برآمده از آموزه‌های اسلامی باشد، باعث افزایش ثروت و توزیع عادلانه و رفع محرومیت بشود و ناظر به ساخت اقتصادی باشد. اما منظور از ساخت اقتصادی، در اندیشه رهبری چیست؟ رهبری یک بار عبارت ساخت درونی اقتصاد را به کار برده‌اند.^۱ در مواردی هم ذیل موضوع مهم و محوری استحکام ساخت درونی، بحث ساخت اقتصاد را مطرح کرده‌اند.

با تطبیق مطالبی که ایشان برای استحکام ساخت درونی بیان فرموده‌اند، می‌توان ساخت اقتصادی را از منظر ایشان بررسی کرد. مطابق بیانات رهبری، نظام جمهوری اسلامی، یک ساخت حقوقی و یک ساخت حقیقی دارد. ساخت حقوقی شامل قانون اساسی، مجلس شورای اسلامی، دولت اسلامی و ... است و ساخت حقیقی هم شامل مواردی مثل حفظ ارزش‌ها، سعی برای ایجاد برادری و برابری، اخلاق، ایستادگی در مقابل نفوذ دشمن و ... است. (بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه علم و صنعت، ۸۷/۹/۲۴)

برای نظام اقتصادی هم که در واقع یکی از زیرنظام‌های نظام جمهوری اسلامی است، می‌توان یک ساخت حقوقی و یک ساخت حقیقی در نظر گرفت. در ادامه، این مطلب با عنایت به نقش مردم در اقتصاد بیشتر بررسی می‌شود. ساخت حقوقی شامل ساختار نظام اقتصادی است. مطابق اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ساختار نظام اقتصادی ایران متشکل از سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی است. کدام‌یک از این سه بخش متضمن استفاده از

۱. راه برطرف کردن مشکلات اقتصادی کشور - حالا این بخش از مشکلات - نگاه به بیرون نیست، نگاه به برداشتن تحریم دشمن و مانند اینها نیست. خوشبختانه مسئولین اقتصادی کشور به این معنا توجه کرده‌اند. راه آن این است که به درون نگاه کنند. ساخت درونی اقتصاد را تقویت کنند (بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش، ۹۲/۱۱/۱۹).

نیروهای مردمی است؟ در پاسخ به این سؤال، باید متذکر شد که هر کدام از این بخش‌ها برای پاسخ به یکی از اهداف فعالان اقتصادی تشکیل شده است. همچنین هر بخش در بردارنده اصل رفتاری خاص و نوع مالکیت خاصی است (یوسفی، ۱۳۹۴).

بخش دولتی با هدف پیگیری منافع عمومی، بخش خصوصی با هدف پیگیری منافع مادی شخصی و بخش تعاونی با هدف پیگیری منافع مادی خود و دیگران تشکیل شده است. در بخش خصوصی، مطابق با هدف تشکیل آن، منابع، ابزار، مدیریت فرآیند و محصول تولید از آن سرمایه و صاحبان آن است. بنابراین به معنای واقعی کلمه نمی‌تواند تجلی بخش مشارکت مردم در اقتصاد باشد. رهبری در مورد ورود مدیریت و سرمایه مردم به بخش صنعت می‌فرمایند:

بخش صنعت را باید با تدبیر، مدیریت و امکان دادن و میدان دادن به سرمایه‌های مردم که بتوانند در بخش صنعت سرمایه‌گذاری کنند پیش برد (بیانات در دیدار مسئولان وزارتخانه‌های صنایع و بازرگانی، ۸۰/۴/۱۰).

ولی در بخش تعاون که اصول خاصی دارد، این سرمایه نیست که تعیین‌کننده میزان اثر در مدیریت فرآیند و محصول است، بلکه در واقع هر نفر یک رأی دارد. البته لازم به ذکر است هر سه بخش مورد تأیید آموزه‌های اسلامی است و با توجه به عملکردشان، نقش و جایگاه خاصی در نظام اقتصادی اسلام دارند. با این توضیح، دلیل اهمیت سیاست‌های اصل ۴۴ در اقتصاد مقاومتی مشخص می‌شود. همان‌طور که بیان شد، روح و اصل سیاست‌های کلی اصل ۴۴ نیز مشارکت مردم در اقتصاد بود. در این سیاست‌ها نیز توجه ویژه‌ای به تعاونی‌ها شده است و یک بخش از سه بخش این سیاست‌ها به تعاونی‌ها اختصاص یافته است. در بند اول سیاست‌های مربوط به تعاونی‌ها آمده است که باید سهم تعاونی‌ها در اقتصاد کشور تا پایان برنامه پنجم توسعه به ۲۵ درصد برسد.

اما ساخت حقیقی اقتصاد، تقریباً مشابه ساخت حقیقی نظام ولی در جهت

اقتصادی است. رهبری در یک مورد از ساخت حقیقی اقتصاد صحبت به میان آورده‌اند:

از لحاظ ساخت و ارتباطات اجتماعی مردم در زمینه اقتصاد ... ارتباط مردم با یکدیگر، باید ارتباطات سالم، قوی و نشان‌دهنده پیشرفت و شکوفایی باشد. باید استعدادها در آن جامعه بشکفتد. همه انسان‌ها بتوانند در آن با توان خدادادی خود در پیشبرد اهداف زندگی، به یکدیگر کمک و با هم همکاری کنند. در آن جامعه باید عدالت اجتماعی باشد. عدالت به معنای یکسان بودن همه برخوردارها نیست؛ به معنای یکسان بودن فرصت‌هاست؛ یکسان بودن حقوق است. همه باید بتوانند از فرصت‌های حرکت و پیشرفت بهره‌مند شوند (بیانات در دیدار مردم شاهرود، ۲۰/۰۸/۱۳۸۵).

بنابراین مواردی مثل ارتباطات مردم با یکدیگر، اخلاق اقتصادی، روح تعاون و همکاری، عدالت اجتماعی و ... جزء ساخت حقیقی نظام اقتصادی هستند. مطابق فرمایش رهبری، ساخت حقوقی، در حکم جسم و قالب و ساخت حقیقی در حکم روح نظام اسلامی است (بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه علم و صنعت، ۸۷/۹/۲۴). همین امر در ساخت نظام اقتصادی هم درست است. بدون ساخت حقیقی مناسب، ساخت حقوقی نظام اقتصادی، چندان کارآمد نخواهد بود. به عنوان نمونه، اگر به لحاظ ساختاری، بخش تعاون به طور مناسب سامان یافته باشد ولی روح تعاون و همکاری در آن بخش نهاده نشده باشد، نتایجی که از این بخش اقتصاد انتظار می‌رود محقق نخواهد شد. نکته‌ای که وجود دارد این است که ساخت حقوقی نظام اقتصادی باید طوری سامان یابد که عوامل ایجاد و استمرار امور سازنده ساخت حقیقی نظام اقتصادی را در خود نهاده کند. به عبارت دیگر باید ساخت حقوقی، بستر مناسبی را جهت ایجاد و استمرار ساخت حقیقی به وجود آورد.

همان‌طور که ذکر شد، با توجه به ساخت حقوقی نظام اقتصادی، بخش تعاون بیشترین سهم را در مشارکت مردم در اقتصاد دارد. بنابراین جهت تحقق حقیقی

مشارکت مردم در اقتصاد، باید با استفاده از ظرفیت این بخش، الگوهایی طراحی شود که نه تنها ویژگی‌های یاد شده را دارا باشند، بلکه بستر ایجاد و استمرار ساخت حقیقی را نیز فراهم آوردند. در واقع در درون این الگوها مواردی مثل ارتباطات مردم با یکدیگر، اخلاق اقتصادی، روح تعاون و همکاری، عدالت اجتماعی و ... که جزء ساخت حقیقی نظام اقتصادی هستند، شکل گیرد و نهادینه شود.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مردمی کردن اقتصاد یکی از اولویت‌های اقتصادی ایران است. در این پژوهش ضرورت‌ها و آسیب‌های این امر از دیدگاه رهبری بررسی شد. مواردی مثل تأکید معارف اسلامی، تجربه موفق تاریخی، عدم تحقق آنچه مورد انتظار است بدون مشارکت مردم و لزوم استفاده از همه ظرفیت‌ها را می‌توان به عنوان ضرورت‌هایی برای مشارکت مردم در اقتصاد در اندیشه رهبری در نظر گرفت. البته این امر آسیب‌هایی مثل نادیده گرفتن عدالت اجتماعی، عدم اعتقاد حقیقی به مردم و ترجیح منافع خواص به منافع عامه مردم را هم در بر دارد.

سیاست‌هایی نیز برای تحقق مشارکت مردم در اقتصاد وجود دارد؛ به عنوان نمونه سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و همچنین بخشی از سیاست‌های اقتصاد مقاومتی به این امر پرداخته‌اند. اما روح سیاست‌های اصل ۴۴ که مشارکت سرمایه و مدیریت مردم در اقتصاد بود محقق نشده است. جهت تحقق این امر از دیدگاه رهبری، باید چهار نکته را مدنظر قرار داد: مشارکت مردم در اقتصاد نیازمند الگویی است که عملی، قابل فهم و اعتمادبخش باشد، ارائه هر راهکاری باید در چارچوب آموزه‌های اسلامی باشد، هر الگوی ارائه‌شده باید دو ویژگی را داشته باشد: افزایش ثروت ملی و توزیع عادلانه و رفع محرومیت در درون جامعه اسلامی.

کرد. نظام اقتصادی دارای یک ساخت حقوقی و یک ساخت حقیقی است. در مورد ساخت حقوقی، بیشترین بخشی که موجب تحقق مشارکت مردم در اقتصاد می‌شود، بخش تعاون است؛ اما ساخت حقوقی بدون ساخت حقیقی مناسب، کارآمد نیست. بنابراین ساخت حقوقی نظام اقتصادی باید طوری سامان یابد که عوامل ایجاد و استمرار امور سازنده ساخت حقیقی نظام اقتصادی را در خود نهادینه کند. به عبارت دیگر باید ساخت حقوقی، بستر مناسبی را جهت ایجاد و استمرار ساخت حقیقی به وجود آورد.

همان‌طور که ذکر شد، با توجه به ساخت حقوقی نظام اقتصادی، بخش تعاون بیشترین سهم را در مشارکت مردم در اقتصاد دارد. بنابراین جهت تحقق حقیقی مشارکت مردم در اقتصاد، باید با استفاده از ظرفیت این بخش، الگوهای طراحی شود که نه تنها ویژگی‌های یاد شده را داشته باشند، بلکه بستر ایجاد و استمرار ساخت حقیقی را نیز فراهم آورند.

منابع

۱. بیانات در تاریخ ۶۳/۱۰/۷، به نقل از کتاب ولایت و حکومت، مرکز صها، تهران: موسسه ایمان جهادی.
۲. بیانات در تاریخ ۶۴/۱۱/۱۰، به نقل از کتاب ولایت و حکومت، مرکز صها، تهران: موسسه ایمان جهادی.
۳. بیانات در دیدار با ائمه جمعه سراسر کشور، ۶۹/۳/۷.
۴. بیانات در دیدار رئیس جمهور و هیأت وزیران، ۷۵/۶/۸.
۵. بیانات در اجتماع بزرگ عزاداران در صحن مطهر امام خمینی(ره)، ۷۹/۳/۱۴.
۶. بیانات در مراسم سالگرد رحلت امام خمینی(ره)، ۸۰/۳/۱۴.
۷. بیانات در دیدار مسئولان وزارتخانه‌های صنایع و بازرگانی، ۸۰/۴/۱۰.
۸. بیانات در دیدار مردم شاهرود، ۲۰/۰۸/۱۳۸۵.
۹. بیانات در دیدار مسئولان اقتصادی و دست‌اندرکاران اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی، ۸۵/۱۱/۳۰.
۱۰. بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه علم و صنعت، ۸۷/۹/۲۴.
۱۱. بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیأت دولت، ۸۹/۶/۸.
۱۲. بیانات در حرم مطهر رضوی در آغاز سال، ۹۰/۱/۱.
۱۳. بیانات در اجتماع بزرگ مردم کرمانشاه، ۹۰/۷/۲۰.
۱۴. بیانات در جمع خانواده‌های شهدا و ایثارگران کرمانشاه، ۹۰/۷/۲۱.
۱۵. بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۹۱/۵/۳.
۱۶. بیانات در دیدار جمعی از پژوهشگران و مسئولان شرکت‌های دانش‌بنیان، ۹۱/۵/۸.
۱۷. بیانات در دیدار رئیس جمهوری و اعضای هیأت دولت، ۹۱/۶/۲.
۱۸. بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش، ۹۲/۱۱/۱۹.

۱۹. بیانات در جلسه سران قوا در حضور رهبر انقلاب، ۹۲/۱۲/۶.
۲۰. بیانات در حرم مطهر رضوی، ۹۳/۱/۱.
۲۱. بیانات در دیدار مردم آذربایجان، ۹۳/۱۱/۲۹.
۲۲. بیانات در دیدار مردم تبریز، ۹۳/۱۱/۲۹.
۲۳. سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۱/۳۰.
۲۴. میرمحمدی، محمد و منصوره عباسی (۱۳۸۸)، *چالش‌ها و الزامات خصوصی سازی و اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی*، تهران: موسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد.
۲۵. نصیری اقدام، علی و محسن فاتحی‌زاده (۱۳۹۰)، «سهم بخش خصوصی و بخش عمومی از واگذاری شرکت‌های دولتی»، *جستارهای اقتصادی ایران*، س ۸، ش ۱۶.
۲۶. یوسفی، احمدعلی (۱۳۹۴)، *اقتصاد تعاونی از منظر اسلام*، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.